

ÜR MÖSNÉ SIMON Gabriella
A bilingvizmus pszicho- és neurolingvisztikai aspektusai,
határtudományai és oktatáspolitikai szerepe

A bilingvizus koncepciója

A bilingvizmus eredete még az ókorra nyúlik vissza, amikor Quintilianus a retorika és az anyanyelv tökéletesítése mellett a korai kétnyelvűséget, Platón pedig a szókölcsönzést kutatta. Görög–latin kétnyelvű oktatással már ebben a korban is találkozhatunk, melynek célja a balansz kétnyelvűség kialakítása volt. A 20. század elején különböző naplófeljegyzések, leíró szülői vizsgálódások láttak napvilágot kétnyelvű gyermekekről, olyan családokból, ahol a szülők két különböző nyelven beszéltek gyermekeikhez, hovatartozásuktól függően. Az 1920-as évektől agyi folyamatokat vizsgáló klinikai eljárásokat alkalmaztak kutatók, továbbá afáziás betegeket is vizsgáltak kétnyelvűség-kutatásra. Mégis a kétnyelvűségről, mint sajátos elméleti és módszertani vizsgálati területről, csak az 1950-es évektől beszélhetünk. Az 1990-es évektől agyi folyamatokat vizsgáló klinikai eljárásokat alkalmaztak kutatók, s ezek során, műszerek bevonása révén (EKP – az agy elektromos aktivitását mutatja ki, miközben a kétnyelvű egyén feladatot teljesít –, CT, fMR, MEG és PET) fény derült arra, hogy a jobb oldali lebeny ugyanúgy részt vesz a nyelvi feldolgozásban, mint a bal.

Egyre több kutató próbálta körvonalazni a kétnyelvűség koncepcióját. Bloomfield a két nyelv anyanyelvi szintű ismeretével, Diebold már minimális nyelvtudással is, Weinreich pedig a két nyelv váltakozó használatával definiálta a kétnyelvűséget. Grosjean nem támogatta ezeket a nézeteket, mert hiányolta a nyelvtudás köztes ismeretének – anyanyelvi és minimális szint közötti – megjelenését. Az ő meglátása szerint kétnyelvűnek mondható az az ember, akinek a mindennapi életben szüksége van mind a két nyelvre, és ezeket rendszeresen használja.¹

Kétnyelvűvé válhat valaki, ha nyelvi kisebbséghez tartozik, vagy ha egyéni kétnyelvű, és ezáltal a társadalmi színterek és a nyelvpolitika határozza meg, hogy melyik nyelvét használja. Amikor egy ember egyéni kétnyelvűvé válik, annak okai szerteágazóak lehetnek: érvényesülés, megélhetési szempontok, házasságkötés, külföldön való tartózkodás, vegyes házasságban születés vagy emigránsok leszármazottjaként az eredeti kultúra preferálása. Kétnyelvűnek tekinthető a nyelvtanár is, aki a munkája során a mindennapi életben használja a másik nyelvet, és olyan szintű a nyelvi kompetenciája, hogy a célnyelvi országban meg tud élni. Az EU-csatlakozással szembe kell nézni azzal, hogy egyre több ember válik kétnyelvűvé, így egyre neuralgikusabbá válik az az igény, hogy minden nyelvvel foglalkozó szakember – így nyelvtanár, nyelvész, kutató – figyelmét felhívjuk a kétnyelvűség sajátosságaira.

Egyre több kérdés merült fel a kétnyelvűség, az oktatás, a politika, a társadalom, a neurolingvisztika, a kognitív nyelvészet, a geopolitika, a pszichológia, a szociológia, az antropológia és a nyelvpolitika kapcsolatát illetően, a nyelvi laterizáció és a mentális folyamatok kutatása során. A kétnyelvűség alapján véve a nemzeti kisebbségekben alakul ki, és oka a nyelvi keveredésnek. Csak Anglia területén több mint 100 kisebbségi nyelvet regisztráltak a kutatók, Pápua Új-Guineában 850 nyelvet tartanak számon, melyből hivatalosan hármat ismernek el. Indonéziában 670, Tanzániában 132, Nigériában 400, Kamerunban 279, míg Indiában 380 nyelvet regisztráltak a kutatók. Nigéria néprajzilag, antropológiailag, vallási, szociális, gazdasági és politikai szempontból a legtarkább

¹ Grosjean (1992)

összetételű állam. A csendes-óceáni Vanuatuban 100 000 emberre jut 108 őshonos nyelv. Belgium hivatalosan is háromnyelvű állam, ahol a francia, a holland és a német nyelvet egyaránt használják, míg Ausztráliában a 18. században 500 törzsi nyelvet tartottak számon, napjainkban csupán 250-et dokumentáltak. Dél-Afrikában – Szomália kivételével – az állam nyelve nem a honi nyelv, hanem az angol, a francia, a spanyol, az olasz és a portugál.² Magyarország ugyancsak többnyelvűnek tekinthető a történelmi helyzetnek és a Kárpát-medencei elhelyezkedésének köszönhetően. A trianoni békeszerződés előtt Magyarország nyelvileg heterogénebb volt, de területe kétharmadának és lakossága felének elvesztésével nyelvileg homogénebb lett. Az 1868-as országgyűlés a magyart kiáltotta ki államnyelvvé, a nemzetiségek pedig a saját nyelvüket használták.³ Hazánkba Bajor-földről érkeztek németek a 11. században, később románok az 1700-as években, majd a 19–20. század derekán bolgárok, lengyelek, örmények, görögök és ruszinok.

Többnyire szakaszosan asszimilálódtak az etnikumok mind a kultúra, az érzelem és a társadalmi integráció terén, mely során nyelvmegtartás és nyelvcseré is történt. Vannak külső tényezők, melyek befolyásolhatják a kisebbség nyelvcseréjét vagy nyelvmegőrzését, ilyen például a jó gazdasági státusz, a magas iskolázottság, az anyagiak csábítása vissza az anyaországba, a burkolt, tiltásorientált intézkedések vagy egy tengerparti lokalizáció, ahol a turizmus hatására az etnikum a többség nyelvét fogja használni.⁴ Természetesen egy kisebbség nyelve nyelvhalálban is végződhet háború vagy járvány folytán, ahogy ez a tasmán nyelvvel is megtörtént. Ugyanakkor megdöbbentő adat, hogy kéthetente hal ki egy nyelv világszerte. Az etnikumok kapcsán nem szabad megfeledkeznünk a jelnyelvi kisebbségről sem, akiknek nincs területi koncentrációjuk, akiket nem ismernek el kétnyelvűnek, nem részesültek formális oktatásban, nem vezethetnek autót, akiknél az endogámia nem engedélyezett, és sok esetben deviánsnak bélyegzik meg őket, holott számuk hazánkban mintegy 60 000-re tehető.⁵ Nem szabad továbbá megfeledkezni olyan jelenségekről sem, mint az etnicizmus, a lingvicitizmus – mely legitimálja a nyelvek közötti egyenlőtlenségeket –, továbbá a kulturális genocídium, melynek esetében a kisebbségi csoport nem kommunikálhat a mindennapi életben, és nem nyomtathat a saját nyelvén.

Összességében a Föld népességének több mint a fele kétnyelvű vagy kétnyelvű környezetben él. Ezen adatok fényében nem csoda, hogy a két- és többnyelvűség-kutatás egyre nagyobb népszerűségnek örvend, és korántsem számít anomáliának vagy marginális kérdésnek.

Miben különböznek a monolingvis és a bilingvis egyének?

Felmerülhet a kérdés, vajon mennyiben mások a kétnyelvű egyének, mint egynyelvű társaik. 1960-ig azt tartották, hogy az egynyelvű gyermek körülbelül három évvel előzi meg kétnyelvű társait a verbális és a nonverbális intelligenciatesztekben. Számos ellenérv látott napvilágot a kétnyelvűséggel szemben, mondván, hogy összezavarja és kórosan befolyásolja a beszédet, dadogást idéz elő, ágybavizelést okoz és egyik nyelvnek sem segíti elő a helyes használatát. Ezek a negatív nézetek mára már más megvilágítást nyertek, egyre inkább kimutatható az a tendencia, hogy a kétnyelvűség számos előnnyel jár.

A *Brain Briefings* 2008-as cikkében a korai kétnyelvűség pozitív hatásait taglalja. A cikk hangsúlyozza, hogy két nyelv közel egyidejű elsajátítása az egynyelvűekhez képest más agyi

² Fodor (2001)

³ Navracsics (1999)

⁴ Bartha (1999)

⁵ Uo. 3.

szervezettséget idéz elő. Mivel az agy vér- és oxigénellátottsága nagyobb, ezért az idegi kapcsolatok is hatékonyabbak. Ezáltal csökken a demencia és az Alzheimer-kór esélye, továbbá jobb koncentrációképesség és iskolai teljesítmény alakulhat ki. Mindazonáltal a kétnyelvűeknek sűrűbb az információfeldolgozáshoz szükséges idegsejtekkel és rostokkal telt szövetű szürkeállományuk, különösen a bal féltekében, és különösen azoknál, akik ötéves koruk előtt kezdték meg a második nyelv elsajátítását.⁶ A csecsemők kapcsán 2009-ben, Kovács Ágnes vezetett egy kutatást, mely alapján 7 hónapos, születésüktől fogva két nyelvnek kitett csecsemőket hasonlított össze egynyelvűekkel. Először a csecsemőknek egy hangjelzést adtak, majd a képernyő egyik oldalán egy bábót mutattak fel. Mindkét csecsemőcsoport megtanult a képernyő azon oldalára pillantani, ahol feltételezte, hogy a bábu fel fog tűnni. Amikor a későbbi próbálkozásokban a bábu a képernyő ellenkező oldalán tűnt fel, akkor azok a babák, akik kétnyelvű környezetnek voltak kitéve, gyorsan megtanultak a másik irányba nézni. Mechelli⁷ is a kétnyelvűség előnyeit emeli ki, mely alapján: egy új nyelv elsajátítása megnöveli a bal oldali fali lebeny alsó részében a szürkeállomány sűrűségét, és az ezen a területen bekövetkezett strukturális változások a nyelvi tudásszinttől és a nyelvelsajátítás idejétől függenek. A kétnyelvű egyének gondolkodása divergens és flexibilis, az ezen csoportba tartozó személyek érzékenyebbek a szociális problémákra és toleránsak más kultúrákkal szemben. Egymás beszédéhez igazodó, együttműködő magatartás, kölcsönös közeledés és nagyobb kognitív flexibilitás jellemzi őket. Peal és Lambert,⁸ akik tízéves, montreali, francia kétnyelvű gyermekeket vizsgáltak, arra a következtetésre jutottak, hogy a kétnyelvűek jobban teljesítettek a verbális és nonverbális intelligenciatesztekben, a mentális manipulációban és a vizuális minták átszervezésében. Diaz⁹ álláspontja szerint a kétnyelvűség és a nonverbális intelligencia szoros összefüggésben van. Bialystok¹⁰ eredményei alapján a bilingvis egyének másként tudnak elnevezni ismert tárgyakat, jobb nyelvi készséggel, absztrahálással, nyelvi érzékenységgel és fejlettebb nyelvi analízisképességgel rendelkeznek, továbbá nyitottabbak és rugalmasabbak, mint egynyelvű társaik. Göncz¹¹ fontosnak tartja a kétnyelvűséget az olvasás és az írás esetében a dekódolásnál és a figyelemösszpontosításnál, mivel a két nyelv elsajátítása nagyobb kognitív erőfeszítést igényel. Mindazonáltal növeli a nyelvi és a kulturális toleranciát, hiszen több kultúrába nyújt betekintést. Véleménye szerint a bilingvis gyermek fogékonyabb a fonetikai rendszer elsajátítására és a játékosságra egyaránt. Kevésbé gátlásos, és felnőtt korára jobb elemzőképességgel lesz megáldva. De Houwer álláspontja szerint a nyelvi rendszerek szeparált fejlődése a kétnyelvűeknél sajátos kétnyelvű kompetenciát eredményez. Véleménye szerint azért jobb a kétnyelvű gyermekek kommunikatív kompetenciája az egynyelvűekénél, mert az egynyelvűnek csak azt kell megtanulni, hogy milyen szituációban, mit és hogyan kell mondani, míg a kétnyelvű azt is megtanulja, hogy melyik kódot és milyen regisztert használjon a különböző helyzetekben, más-más személyekkel.¹²

A kétnyelvű gyermekek kognitív struktúrája rugalmasabb alkalmazkodást tesz lehetővé, így kreatívabbak, kommunikációs hatókörük kitágul, és a nyelvi kapcsolatok felvétele kiszélesedik számukra. Életük során nő az egyének nyelvi, kulturális és etnikai toleranciája, megértése, átélése és elfogadása. A kétnyelvűség a kognitív fejlődésüket elősegíti, növeli

⁶ Navracsics (2011)

⁷ Mechelli et al (2004)

⁸ Peal–Lambert (1962) 1–23.

⁹ Diaz (1984) 23–54.

¹⁰ Bialystok (1986) 498–510.

¹¹ Göncz (1991)

¹² Navracsics (1999)

érzelmi alkalmazkodóképességüket, segíti őket a nyelvi készségek kiteljesedésében, továbbá erősíti nyelvi tudatosságukat.¹³

A bilingvizmus pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai aspektusa

A két nyelv gyermekkorban történő elsajátítása azért is fontos, mert a pubertáskor végére a nyelvfeldolgozásért és beszédfunkcióért felelős domináns agyi területek plaszticitása elnyeri végleges állapotát. Penfield és Roberts, miközben Broca–Wernicke-féle afáziás gyermekeket vizsgáltak, arra a következtetésre jutottak, hogy gyermekkorban nagyobb a neurofiziológiai alkalmazkodóképesség, amely befolyásolja a hatékonyabb tanulást, mivel a domináns beszédközpontok és a nem domináns agykérgi területek közötti funkcionális átvitel idegélettanilag könnyen lehetséges.¹⁴ Poliglott afáziás betegek vizsgálata során rájöttek továbbá arra is, hogy a két nyelvi rendszer fokozatos kiépülése után hemiszférikusan kiegyenlítettebb, kevésbé „féloldalas” az agy, mint a monolingvis beszélőknél.¹⁵ A fluens kétnyelvűek esetében pedig nagyobb szimmetriát tapasztaltak a két félteke funkciói között. A természetes nyelvelsajátítás esetében erősebb a jobb oldali aktivitás, míg az iskolában a kétnyelvűeknél a bal oldali aktivitás dominánsabb. A beszédészlelés és -megértés központja a bal féltekében elhelyezkedő Wernicke-mezőben, míg a beszédprodukciónak központja a Broca-régióban található. Megfigyelték többnyelvű személyeknél, hogy az egyik nyelvben a sérülés után Broca-afázia lépett fel, míg a másik nyelvben Wernicke-afázia, mely egynyelvűek esetében elképzelhetetlen volt.¹⁶ Egyes többnyelvű afáziásoknál elkülönült a nyelvek tárolása, és a korábban tanult nyelv jobban megőrződik agykárosodás esetén, így hamarabb visszaállítható. Az afáziások gyógyulásmintái között ugyanakkor előfordul parallel gyógyulás is, melynek során a beteg két nyelv egyszerre, egy ütemben tér vissza, ez esetben feltételezzük a közös nyelvi tárolást. Arra is volt már precedens, hogy a legutóbb megtanult nyelv jön vissza leghamarabb és sérül legkevésbé, továbbá az sem ritka, hogy a két nyelv közül az egyik nem is épül fel, és nem tér már soha vissza.¹⁷

A két nyelv elsajátításának időbeli közelsége döntő fontosságú az agyi szerveződés során. A korai kétnyelvűek nagyobb jobb féltekei aktivitásának egyik lehetséges magyarázata a rendkívül fejlett metanyelvi tudás, illetve a pragmatikai készségek korai kialakulása. A kétnyelvű gyermek hamar megtanulja, hogy a kommunikációs szituációt fel kell mérni, és tudni kell, hogy mikor, milyen helyzetben, kivel milyen nyelvet kell használni.¹⁸ A deklaratív memóriának óriási szerepe van a szervezett keretek közötti nyelvtanulásban, amely sokban különbözik a természetes úton való nyelvelsajátítástól. Mivel az első nyelv elsajátítása az alsóbb agykérgi szinteket veszi igénybe, különbséget fogunk tapasztalni a két elsajátítás között, nevezetesen a folyékonyt, szemben az osztálytermi akadozásokkal. A gyermekek neuromuszkuláris képessége jobb, és fogékonyabb a nyelvelsajátításra. Mi több, mint az kiderült Navracics Judit többnyelvűsége vonatkozó kutatásából, 2–3 évvel rövidebb idő alatt ugyanannyi szót képesek megtanulni a többnyelvű gyermekek, mint egynyelvű társaik 5–6 év alatt. A többnyelvű gyermekeknek az elsajátítási mechanizmusok és a stratégiák terén is nagyobb jártasságuk van, továbbá a korszakokra jellemző gyermeknyelvi fázisokon is hamarabb túljutnak. Mindezekből látható, hogy a gyermekkorai két- és háromnyelvűség között nemcsak minőségi, de mennyiségi különbség is van.

¹³ Kiss (1995)

¹⁴ Lenneberg (1967)

¹⁵ Bartha (1999) 4.

¹⁶ Navracics (1999) 6.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

Korai vagy késői nyelvelsajátítás?

Ha a gyermeket születésétől kezdve kétnyelvű stimulus éri, akkor kétnyelvű elsõnyelv-elsajátító lesz belõle, kisgyermekkor elsajátítás esetén pedig korai kétnyelvű elsajátító.¹⁹ Ugyanakkor függetlenül attól, hogy a kései, mesterséges elsajátítás kevesebb motivációval és több erõfeszítéssel járhat, az idõsebb nyelvtanulóknak elõnyt jelenthet a fejlettebb elemzõképesség. Késõi kétnyelvűség is kialakulhat, hiszen bármilyen életkorban elsajátítható a nyelv, ha a nyelvtanuló kellõen motivált, és a tanulás sem kikényszerített. A kétnyelvű elsõnyelv-elsajátítás esetében a gyermek már egy hónapos korától egyéves koráig ki van téve a második nyelvnek is. A kétnyelvű másodiknyelv-elsajátítás az élet elsõ hónapja és egyéves kor között kezdõdik el, míg az egy- és hároméves kor között megkezdett másodiknyelv-elsajátítás a korai másodiknyelv-elsajátítás kategóriájába tartozik. Korai kétnyelvűek azok az egyének, akik a prepubertáskorig megkezdtek a második nyelv elsajátítását. A neurológiai kutatások szerint a második életévtõl a kora pubertáskorig tart az a szenzitív életszakasz, amikor a gyermekek könnyen sajátítanak el nyelveket. Természetesen ebben az életkori szakaszban nagyon fontos az input, példa erre a „farkasgyerekek” késõbbi szocializációja vagy a kaliforniai Genie esete, aki 13 évet elsõtétített, zárt szobában töltött, és a késõbbi családjában sem haladta meg a három-négyéves szintet.²⁰ Mivel kétéves kor elõtt a nyelvelsajátítás az érési folyamatok miatt nem lehetséges, a pubertáskor végén pedig az agy elveszti különleges fogékonyságát és formálhatóságát, ezért minõsítik szenzitív periódusnak a második életévtõl a kora pubertáskorig tartó szakaszt. Számos kutatás alátámasztotta, hogy a gyermekek olyan speciális motorikus képességekkel rendelkeznek a nyelvelsajátítás terén, melyekkel a felnõttek már nem, mint a nagyobb nyelvi funkciós flexibilitás, egyes biológiai tényezõk, a szociális és a kulturális tényezõk egyaránt. Ismeretes továbbá, hogy a fiatal tanulók jobban elsajátítják az anyanyelvi szintû kiejtést, mint az idõsebbek. Az óvodáskori kétnyelvűség a metalingvisztikai fejlõdés felgyorsulását eredményezi, mindazonáltal fejlettebb lesz a gyermek nyelvi analizálóképessége is. Ez a képesség fontos szerepet fog játszani a majdani olvasás- és íráselsajátítás folyamatában az absztrahálás, a dekódolás és a figyelemösszpontosítás terén egyaránt. Minél késõbb kezdõdik meg a második nyelv elsajátítása, annál nagyobb a különbség az agyi szervezõdésben. Érdekes továbbá, hogy az agy fiatal korban plasztikus, dinamikusan változó szerv, amely a nyelvtanulással változtatható. Noha egy gyermek fogékonyabb a fonetikai rendszer elsajátítására, továbbá korán képessé válhat a folyékony beszédre az egyes pszichológiai tényezõk segítségével – játékosság, gátlások hiánya, mimika –, mégis a felnõttek javára írható az analogikus és fejlettebb elemzõképesség.

Mindezek tudatában elmondható, hogy a biztos kétnyelvűség kialakulása inkább pszichológiai, mint fiziológiai vagy biológiai tényezõktõl függ. Vagyis a magatartás, a motiváció és a hajlandóság a második nyelven beszélõre irányuló azonosulásra a leginkább befolyásoló tényezõ. Ha instrukcionált a nyelvtanulás, azaz intézményesített keretek között folyik, akkor a nyelvtanulás kezdeti szakaszában azok a gyerekek a sikeresek, akik korán kezdtek ismerkedni a második nyelvvel. Nagyobb sikerrel tanulnak azok a felnõttek, akiknek gyermekkorukból vannak nyelvtanulási tapasztalataik. Mindazonáltal olvasni olyan eredményeket is, melyek esetében a pubertáskor után megkezdett második nyelv tanulása is akcentus nélküli nyelvtudást produkált. Volt már precedens arra is, hogy tizenkét éves kor után kezdtek el fiatalok nyelvet tanulni, és egyetemista korukra anyanyelvinek tekinthetõ lett

¹⁹ Meisel (1989) 13–40.

²⁰ Bartha (1999) 4.

a kiejtésük. A lexika elsajátítása terén kimutatták, hogy a felnőtt és a kamasz kezdők haladási tempója gyorsabb, mint a gyermekeké a szókincs terén, noha a természetes körülmények között folyó longitudinális megfigyelések arra világítottak rá, hogy minél korábban kezd az egyén a nyelvtanulást, annál tökéletesebb lesz a nyelvtudása. Azt, hogy mennyire függ a nyelvelsajátítás a motivációtól, az a példa szemlélteti, amely két amerikai nő arab nyelvtanulásáról számol be. Mindkét nő egy időben kezdte el a nyelv elsajátítását, de az egyik Egyiptomban, természetes úton sajátította el, míg a másik az Egyesült Államokban, intézményesített keretek között. Amikor összehasonlították az azonos idő elteltével megszerzett nyelvtudásukat, akkor azonos nyelvi kompetenciával rendelkeztek.

Miért nem anomália a két- vagy többnyelvűség?

A migráció, a vegyes házasság, a szoros érintkezés más népcsoporttal, a bevándorlás, a cseregyerekprogram, az elit kétnyelvűség, a vallás, a háború, a munkavállalás és a nyelvtanulás mind-mind hozzájárul a két- vagy többnyelvűség kialakulásához. Mivel a két- vagy többnyelvűség mára már nem marginális kérdés, kutatása nagyon fontos mind az agyi reprezentációk, mind a bilingvis egyének viselkedése és kommunikációja kapcsán. Nem mindegy, hogy a mindennapi életük folyamán milyen megítélésben részesülnek ezek az emberek, nem részesei-e nyelvi genocidiumnak, nem kerülnek-e peremhelyzetbe, vagy nem sértik-e emberi méltóságukat. A nyelvpolitikának ezen a téren döntő szerepe van. Fontos továbbá kutatni a bilingvisek viselkedésmódját és diskurzusait egyaránt, annak érdekében, hogy megérthessük reakciójukat, kódváltásaikat, és semmiképpen ne tulajdonítsuk akár a kódváltásokat, akár a kevert nyelvi használatot anomáliának vagy helytelen nyelvhasználatnak, hiszen mindez a kétnyelvűség természetes velejárója. Ezek az egyének ebből fakadóan is érdekesek, színesebbek, és hozzák magukkal a bi- vagy multikulturális hagyományokat és értékeket. Ahhoz, hogy jobban megérthessük ezeket az egyéneket, valamint megóvjuk őket bárminemű kirekesztéstől, fontos, hogy a kutatók foglalkozzanak velük. A kutatásuk hasznunkra lehet abban is, hogy nyomon követhessük akár a kora gyermekkori nyelvelsajátításukat, ezáltal nyelvpedagógiai szempontból segíthetünk más nyelvtanulóknak is. Az agyi reprezentációjuk feltérképezése a nyelvek tárolására és előhívására nyújt adatokat. Mindezek fényében fontosnak tartom a bilingvizmus kutatását. Megszívlelendő viszont, hogy kutatásuk során a kultúrantropológiai vonatkozásokat mindig tartsuk szem előtt.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás óta még intenzívebben nő a kétnyelvű egyének száma. Mind a gazdasági, mind a kulturális életben egyre több külföldi keres nálunk boldogulási lehetőséget. A megnyílt határok a fiatalok számára tanulási és munkalehetőségeket kínálnak külföldön. Oktatáspolitikai szempontból sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a nyelvtanulási folyamat sok esetben nem éri el a kívánt szintet, és az EU-tagállamok közül a sor végén vagyunk az idegennyelv-tudás szempontjából, továbbá a diplomaszerezés elengedhetetlen követelménye a középfokú állami nyelvvizsga.

A téma nagyon aktuális Magyarországon, nemcsak a fenti indokok miatt, hanem nyelvészeti szempontból is, mivel láthatjuk, hogy nyelvtanárként, illetve szülőként másként tudunk hozzájárulni a gyerekkorú, és másként a felnőtt korú nyelvtanulók lexikonának kiépítéséhez.

IRODALOMJEGYZÉK

Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Bialystok, Ellen (1986): Factors in the growth of linguistics awareness. In: *Child Development*. Vol. 57. 498–510.
- Diaz, Rafael M. (1984): Thought and two languages. The impact of bilingualism on cognitive development. In: *Review of Research in Education*. 23–54.
- Fodor István (2001): *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest, Balassi Kiadó.
- Grosjean, Francois (1992): Another view of bilingualism. In Harris, R. J. (ed.): *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam, Elsevier.
- Göncz Lajos (1991): *The psychology of bilingualism. A synthesis of research findings and their educational implications in multilingual communities*. II. European Congress of Psychology. Budapest.
- Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lenneberg, Eric (1967): *Biological foundations of language*. New York, Wiley.
- Mechelli, A. – Crinion, J. T. – Noppeney, U. – O'Doherty, J. – Ashburner, J. – Frackowiak, R. S. – Price, C. J. (2004): Structural plasticity in the bilingual brain. In: *Nature*. Vol. 431. No. 7010. 757.
- Meisel, Jürgen M. (1989): Early differentiation of languages in bilingual children. In Hyltenstam, K. – Obler, L. (eds.): *Bilingualism Across a Lifespan: Aspects of Acquisition, Maturity and Loss*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Navracsics Judit (1999): *A kétnyelvű gyermek*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Navracsics Judit (2011): *Szóaktiváció két nyelven*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Peal, Elizabeth – Lambert, Wallace E. (1962): The Relation of Bilingualism to Intelligence. In: *Psychological Monographs*. Vol. 76. No. 27. 1–23.